

Araştırma Makalesi

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ÇALIŞMA VE GİG EKONOMİSİ¹

Sevim DİLEKOĞLU ÇALCA*

Üzeyir AYDIN**

Öz

Teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme ile insan yaşamı pek çok açıdan sürekli değişime uğramaktadır. Bu değişimlerden biri de çalışma yaşamında meydana gelmiştir. Artan internet erişimi ve sosyal medya kullanımıyla geleneksel iş ve çalışma anlayışında büyük değişimler yaşanmaktadır. Uzun süreli iş anlayışı yerini kısa süreli işlere bırakmaktadır. Günümüzde, pek çok insan internet üzerinden veya başka bir aracı ile daimi olmayan işlerde çalışmaktadır. Artık işe ihtiyacı olan ile iş talep edenler çok hızlı bir şekilde çeşitli platformlar aracılığı ile bir araya gelebilmekte ve bahse konu olan iş çok daha kısa sürede tamamlanmaktadır. Gig ekonomisi, bu süreçte tek seferlik veya geçici işlerde çalışanların her geçen gün artmasıyla ortaya çıkan yeni çalışma biçimini tanımlamak için kullanılacak kavramlardan yalnızca biridir. Gig ekonomisi bir işveren için çalışmaktan ziyade, her biri ayrı ücret alan, geçici işleri olan veya ayrı işler yapan kişilere dayalı bir çalışma sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle gig ekonomisi, son yıllarda giderek artan şekilde araştırmalara konu olmakta ve ekonominin göz ardı edilemeyecek bir parçası haline gelmektedir. Yaşanan gelişmelerin çalışma hayatında da değişim yaratması aslında eskiden beri var olan bir durumdur. Kısa süreli, tek seferlik veya sözleşmeye dayalı çalışma yeni oluşan bir çalışma biçimi değildir, ekonominin birçok sektöründe her zaman var olmuştur. Fakat söz konusu çalışma biçimi günümüz teknolojisi ile bir dönüşüm geçirmekte ve bu dönüşüm gig ekonomisinin yaygınlaşması ile sonuçlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, çalışmanın değişimini tarihsel bir süreç içerisinde

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Dilekoğlu Çalca, S. & Aydın, Ü. (2022). Tarihsel süreç içerisinde çalışma ve gig ekonomisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, “Sürdürülebilirlik ve Toplumsal Dönüşüm” Özel Sayısı, 337-350.

¹ Bu çalışma 22-24 Haziran 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen Dokuz Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde, Sosyal Bilimler Enstitüsü Koordinatörlüğünde düzenlenen “Sürdürülebilirlik ve Toplumsal Dönüşüm” temalı I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulmuş olan “Tarihsel Süreç İçerisinde Çalışma ve GİG Ekonomisi” adlı bildirden uyarlanmıştır. Bu çalışma etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

* Araştırma Görevlisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0002-0747-8491, sevim.dilekoglu@cbu.edu.tr.

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0003-2777-6450, uzeyir.aydin@deu.edu.tr.

ele almak, gig ekonomisini analiz etmek ve yerli literatüre katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada geçmişten günümüze çalışmanın dönüşümü değerlendirilmekte, gig ekonomisinin kapsamı, yükselişi, avantaj ve dezavantajları incelenmekte ve gig ekonomisi işleyişine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gig Ekonomisi, Platform Ekonomisi, Çalışma Hayatı.*

WORK IN THE HISTORICAL PROCESS AND GIG ECONOMY

Abstract

With technological developments and digitalization, human life is constantly changing in many ways. One of these changes has occurred in working life. With the increasing internet access and the use of social media, there are great changes in the traditional business and working understanding. Long-term business understanding leaves its place for short-term jobs. Today, many people work in non-permanent jobs online or through any other medium. Now, those who need a job and those who demand a job can come together very quickly through various platforms, and the job in question is completed in a much shorter time. The gig is just one of the concepts that can be used to describe the new way of working that has emerged with the increase of one-time or temporary jobs in this. The gig economy is defined as a working system based on people who each receive separate wages, have temporary jobs, or do separate jobs, rather than working for an employer. In this respect, the gig economy has been increasingly the subject of research in recent years and has become an indispensable part of the economy. In fact, it is a situation that has existed for a long time that the developments experienced also create a change in the working life. Short-term, one-time, or contract-based work is not a new form of work, it has always existed in many sectors of the economy. However, this way of working is undergoing a transformation with today's technology, and this transformation results in the spread of the gig economy. The aim of this study is to deal with the change of the study in a historical process, to analyze the gig economy comprehensively, and to contribute to the domestic literature. For this purpose, the transformation of the work from the past to the present is evaluated, the scope, rise, advantages and disadvantages of the gig economy are examined and the functioning of the gig economy is included.

Keywords: *Gig Economy, Platform Economy, Working Life.*

GİRİŞ

Çalışma insan yaşamından bağımsız düşünölemeyecek bir kavramdır ve toplumsal bir yönü vardır. Hayatta kalabilmek ve yaşamı idame ettirebilmek için çalışmak bir zorunluluktur. Dolayısıyla çalışmanın geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan yaşamında meydana gelen her değişim çalışmayı da etkilemektedir. Toplumda meydana gelen değişimlerle çalışma da biçim değiştirmekte, dönemin koşullarına göre yeniden şekillenmekte, fakat hep var olmaktadır.

Son yıllarda ivme kazanan teknolojik yenilikler insan yaşamını etkilediği gibi çalışma biçiminde de radikal değişimlere katkı sağlamaktadır. Geleneksel çalışma biçimi yerini daha esnek ve özerk bir çalışma biçimine bırakmaktadır. Gig

ekonomisi bu yeni çalışma biçimini tanımlamak için kullanılan kavramlardan bir tanesidir. Herkesçe kabul gören bir tanımı olmasa da gig ekonomisi, tek seferlik kısa süreli işleri kapsayan esnek bir çalışma biçimini temsil etmektedir. Esnek çalışma biçimi aslında yeni bir çalışma biçimi değildir, farklı formlarda da olsa geçmişten beri çalışma sisteminde yer almaktadır. Bu sisteme yenilik katan ve esnek çalışma düzenini yeniden gündeme getiren en büyük unsur teknolojiye yaşanan büyük değişimlerin ivme kazanarak devam etmesidir.

Gig ekonomisinde yapılacak işin kapsamı oldukça geniştir. Temizlik hizmetinden mimari danışmanlığa kadar pek çok hizmet için çalışan bulunmaktadır. Gig ekonomisinde işçi ve işveren dijital platformlar aracılığı ile bir araya gelmekte ve iş etkin bir şekilde tamamlanmaktadır. İşçiye ve işverene büyük bir esneklik sunan gig ekonomisinin avantajları yanında birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Nasıl bir ekonomik sistem olacağı, avantajlarının mı yoksa dezavantajlarının mı daha fazla olduğu gibi pek çok belirsizliği içinde barındıran gig ekonomisi günümüzde gelişmeye ve birçok araştırmaya konu olmaya devam etmektedir.

Gig ekonomisi nispeten yeni bir kavramdır ve pek çok çalışmada sıklıkla ele alınmaktadır. Fakat özellikle yerli literatürde bu kavramın geçmişteki ve mevcut çalışma düzeniyle kıyaslamasının yapıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca yaşanan teknolojik değişimler mevcut ekonomik yapıya gig ekonomisinin yanı sıra platform ekonomisi, paylaşım ekonomisi gibi pek çok yeni kavram kazandırmıştır. Bu çalışma, gig ekonomisi kavramı hakkında yerli literatüre katkı sağlama ve bahsi geçen yeni kavramların sınırlarını belirleme amacı taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde çalışma kavramı tarihsel süreç içerisinde ele alınmakta, ikinci bölümde gig ekonomisi kavramsal olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde gig ekonomisinin yükselişinin nedenlerine yer verilmekte, dördüncü bölümde gig ekonomisi işleyişi örneklendirilmekte ve son olarak beşinci bölümde gig ekonomisi avantaj ve dezavantajları incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇALIŞMA

İnsan, yaşamını devam ettirebilmek adına varoluşundan bu yana bir uğraş içerisindeydi. Bu anlamda çalışma kavramının varlığı insanın varoluşu kadar eskiye dayanmaktadır. İnsanlığın deneyimlediği her değişim çalışmayı da etkilemekte ve hatta değiştirmektedir. Dolayısıyla çalışmaya yüklenen anlam da söz konusu değişimden etkilenmektedir.

Çalışma, yaşamın sürekliliğini sağlayan sosyal bir faaliyettir (Yankın, 2019, s. 5). Çalışma ve iş çoğu zaman birbiri yerine kullanılsa da aslında farklı anlamlara sahip iki kavramdır. İş pasif bir kavramdır, zihinsel ve bedensel her uğraşı kapsamaktadır. Çalışma ise aktif bir kavramdır ve işin ifasıdır (Ören & Hasan, 2012, s. 38). Herhangi bir uğraşın çalışma veya iş olarak

değerlendirilebilmesi için zaman, mekân ve diğer sosyal şartlar gibi pek çok faktörün dikkate alınması gerekmektedir. Aksi durumda bir tanım karmaşasının oluşması kaçınılmaz olacaktır (Ören & Hasan, 2012, s. 36).

Tarihsel süreç içerisinde çalışma kavramı incelendiğinde çalışmanın anlamının dönemlere göre değişim gösterdiği ve bu değişimin de pek çok farklı faktörden kaynaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışma kavramını söz konusu süreç içerisinde ele almak önemlidir. Çalışma yaşamında meydana gelen ilk büyük kırılmanın sanayi devrimi ile birlikte gerçekleştiği genel kabul gören bir durumdur. (Adıgüzel & Yüksel, 2011, s. 75; Ören & Hasan, 2012, s. 42; Yankın, 2019, s. 3). Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde çalışmayı sanayi devrimi öncesi çalışma ve sanayi devrimi sonrası çalışma olarak incelemek yanlış olmayacaktır.

Sanayi Devrimi Öncesi Çalışma

Doğaya mahkumiyetin söz konusu olduğu ilkel toplumlarda insanlar geçimlerini avcılık ve toplayıcılık yaparak sağlamıştır. Erkeklerin avcılık, kadınların ise toplayıcılık yaptığı bu toplumlarda cinsiyete dayalı basit bir iş bölümü geçerlidir. Tarım devrimi ile birlikte yerleşik yaşama geçen toplumlar toprağı işleyerek geçinmeye başlamıştır. Topraktan elde edilen verim arttıkça insanlar tükettiklerinden fazlasını üretmeye başlamış ve üretici bir sınıf oluşmuştur. Bu dönemde artan nüfusla birlikte iş bölümü de artmış ve sınıfsal bir tabakalaşma oluşmaya başlamıştır. Üretim çoğunlukla savaş tutsaklarına yaptırılmış ve dolayısıyla başkası adına çalışan bir köle emeği ortaya çıkmıştır (Ören & Hasan, 2012, s. 45; Yankın, 2019, s. 6).

Tarım toplumlarında köle emeğinin kullanımı ise feodal düzenle birlikte artmaya başlamıştır. Feodalizm toprağa dayalı, toprağın ve toprak üzerindeki egemenliğin parçalandığı düzen anlamına gelmektedir. Feodalizmde halk çeşitli sınıflara ayrılmıştır ve çalışma yaşamı başta olmak üzere pek çok konuda eşitsizlikler söz konusudur. Feodal düzende serfler toprakla birlikte alınıp satılabilen kişilerdir. Toprağı işleyen ve hiçbir hakkı olmayan serfler toplumsal tabakalaşmanın en alt basamağını oluşturmuş ve toprak sahipleri için çalışmışlardır (Aydemir & Genç, 2011, s. 229). Sanayi devrimiyle birlikte feodal çalışma planı etkisini kaybetmiş ve yeni bir çalışma biçimi oluşmaya başlamıştır.

Sanayi Devrimi Sonrası Çalışma

Buhar makinesinin keşfiyle 18. yy'da İngiltere'de başlayan sanayi devrimi insanlık tarihindeki büyük dönüm noktalarından biridir. Toplumun her kesimini etkileyen sanayi devrimi kaçınılmaz olarak çalışma yaşamını da etkilemiştir. El emeği önemini kaybetmiş, makineleşme ve seri üretim hız kazanmıştır. Atölye tipi üretim yerini fabrika tipi üretime bırakmıştır. Fabrikalardaki artış, burada çalışacak insan gücüne olan talebi ve bununla birlikte şehirlerdeki nüfusu artırmıştır. Gerek artan emek talebi gerekse zorlaşan yaşam koşulları nedeniyle kadınlar çalışma yaşamına dahil olmuştur. Fabrikalarda çalışan iş gücü bir işçi sınıfının doğmasına

katkı sağlamış ve çalışma hayatı sanayi devrimiyle birlikte bu sınıf temelinde yeniden şekillenmiştir (Erkan, 1994, ss. 4-6; Öcal & Altıntaş, 2018, ss. 2070-2071; Taş, 2018, ss. 1820-1821).

Sanayi devrimiyle ortaya çıkan yeni çalışma ilişkileri emeğin pek çok yönden sömürülmesine neden olmuştur. Fabrikaların seri üretime geçmesiyle birlikte iş gücüne duyulan gereksinimin artması kadınların yanında çocukların da işçi olarak çalışmasının önünü açmıştır. Uzun mesai saatleri, hijyenden yoksun çalışma mekanları, ağır iş yükü ve bu iş karşılığında alınan düşük ücretler sanayi devrimiyle birlikte emeğin çok yönlü bir istismara maruz kaldığını göstermektedir (Mahiroğulları, 2005, s. 42). İşçi sınıfının yaşadığı tüm bu sorunlar sendikalaşmanın yasalaşması ve iş hukukunun oluşmasıyla sonuçlanmıştır (Yankın, 2019, s. 3).

Görüldüğü gibi insan yaşamında meydana gelen her radikal değişim çalışma yaşamını da derinden etkilemektedir. Sanayi devrimi bu radikal değişimlerden yalnızca biridir. Sanayi devrimiyle hız kazanan teknolojik yenilikler sanayi devrimi sonrası da insan ve çalışma yaşamına yön vermeye devam etmiştir. Kitlesele üretim, dijitalleşme, teknoloji, ulaşım olanaklarındaki gelişme ve küreselleşme gibi faktörler toplumsal yaşamda ve dolayısıyla çalışma yaşamında da sürekli bir değişime yol açmaktadır. Günümüzde söz konusu yenilikler geleneksel çalışma koşullarının yeniden şekillenmesine katkı sağlamış ve esnek çalışma, özerklik, kısa süreli iş vb. gibi kavramlar çalışma yaşamına dahil edilmiştir. Bu çalışma biçimlerinden biri de Gig ekonomisidir. Nispeten yeni olan bu çalışma biçimini kavramsal olarak ele almak, konunun daha anlaşılabilir olması açısından önem arz etmektedir.

KAVRAM OLARAK GİG EKONOMİSİ

Gig kelime olarak, bir müzisyen veya müzisyen grubunun tek seferlik sergilediği performansı temsil etmektedir (Cambridge Dictionary, 2022). Ekonomi biliminde gig kavramı kullanımının yaygınlaşması, gerçekleşen işin kısa süreli olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde, pek çok insan internet üzerinden veya başka bir aracı ile daimî olmayan işlerde çalışmaktadır. Söz konusu tek seferlik veya geçici işlerde çalışanların her geçen gün artması gig ekonomisi olarak isimlendirilen yeni bir kavramın oluşmasına katkı sağlamıştır.

Gig ekonomisi yeni oluşan çalışma biçimini tanımlamak için kullanılabilir bir kavramdır fakat oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Gig ekonomisi, bir işveren için çalışmaktan ziyade, her biri ayrı ücret alan, geçici işleri olan veya ayrı işler yapan kişilere dayalı bir çalışma sistemi olarak tanımlanmaktadır.

Gig ekonomisi, çoğu zaman kısa vadeli iş ve sözleşmelerin bolluğuna atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Genellikle, bireysel projeler için personel

kiralayan ve onlara uzun vadeli bir iş sözleşmesi sunmak yerine, iş başına veya saatlik olarak ödeme yapan şirketler tarafından yönlendirilmektedir. Söz konusu iş, yemek dağıtımından ulaşıma, temizlikten mühendislik becerilerine kadar pek çok hizmeti kapsamaktadır (Cambridge Dictionary, 2022).

Gig ekonomisi, son yıllarda giderek artan şekilde araştırmalara konu olmakta ve ekonominin göz ardı edilemeyecek bir parçası haline gelmektedir. Kısa süreli, tek seferlik veya sözleşmeye dayalı çalışma yeni oluşan bir çalışma biçimi değildir, ekonominin birçok sektöründe her zaman var olmuştur, fakat söz konusu çalışma biçimi günümüz teknolojisi ile bir dönüşüm geçirmekte ve bu dönüşüm gig ekonomisinin yaygınlaşması ile sonuçlanmaktadır. Başka bir deyişle, gig ekonomisi geçici, kısa süreli mikro işlerin var olduğu dijital bir emek piyasasıdır (Erdoğan & Çiğdem, 2018, s. 230). Gig ekonomisi bu kapsamda çevrimiçi iş alma eğilimine atıfta bulunmaktadır. Becerilerini Freelancer, Upwork, Fiverr, TaskRabbit, Armut gibi internet sitelerinde tanıtan serbest çalışanlar ile işverenleri aynı platformda (çevrimiçi pazarda) bir araya getirmektedir (Sinicki, 2019, s. 2).

Dijital emek piyasalarının nispeten yeni bir konu olması terminolojik bir karmaşaya sebep olabilmektedir. Her araştırmacı, odaklandığı konuya göre gig ekonomisi, paylaşım ekonomisi, platform ekonomisi kavramlarından herhangi birini diğeri yerine kullanabilmektedir. Söz konusu kavramların herkes tarafından kabul gören bir tanımı veya bu kavramları birbirinden ayıran belirgin farklılıklar bulunmamaktadır.

Genel anlamda platform, bir gig firmasının üzerine inşa edildiği dijital tabandır. Platform, işi yönetmeye yönelik uygulama, dijital altyapı ve algoritmalar dahil olmak üzere iş gücü arzını ve talebini bir araya getirecek araçlar sağlamaktadır (Graham & Woodcock, 2018, s. 242). Platform ekonomisi, platformlar tarafından kolaylaştırılan ekonomik ve sosyal faaliyettir ve dijital platform sağlayıcısı, işçi ve müşteri olmak üzere en az üç aktörden oluşan çevrimiçi pazarlardan oluşmaktadır (Kenney & Zysman, 2016, s. 62). Paylaşım ekonomisi ise, mülk ve hizmetlerini ücretsiz veya ödemeli olarak paylaşan, bunu düzenlemek için genellikle interneti kullanan insanları kapsayan bir ekonomik sistemdir (Cambridge Dictionary, 2022). Paylaşım ekonomisinde sürekli olarak kullanımı mümkün olmayan mal, mülk, yetenek, zaman, iş gücü gibi tüm kaynakların ödünç verilmesi, kiralanması veya takas edilmesi mümkündür (Acuner & Acuner, 2017, s. 189).

Bahsi geçen sistemlerin her biri teknolojinin ve dijitalleşmenin iletişim kolaylığı sağlaması ile giderek yaygınlık kazanmaktadır. Ortak bileşenlerinin teknoloji ve dijitalleşme olduğu düşünülürse, platform ekonomisinin bir bakıma gig ekonomisi ve paylaşım ekonomisini kapsadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Paylaşım ekonomisinde, ödünç verilebilirlik, takas edebilme gibi imkanlar çeşitli mal ve hizmetler için geçerli olabilmektedir; gig ekonomisi ise emek arz edenler ile

kısa süreli bir iş için emek talep edenlerin çoğu zaman dijital platformlar aracılığı ile kolaylıkla bir araya geldiği dijital bir emek piyasasıdır.

Genel olarak gig ekonomisi kavramı, esnek veya kısa süreli çalışmaya atıfta bulunmaktadır. İşçi ve işveren arasındaki ilişkinin geçici sözleşmeler ile sağlandığı bir sistemdir. Gig ekonomisinin nispeten yeni olması ve pek çok belirsizlik içermesi teknolojinin gelişimi ile bir dönüşüm geçirmesinden kaynaklanmaktadır.

GİG EKONOMİSİNİN YÜKSELİŞİ

Esnek çalışma sistemi yeni bir kavram değildir, köleliğin geçerli olduğu zamanlarda dahi esnek çalışmadan bahsetmek mümkündür. Gig ekonomisi de genel anlamda esnek bir çalışma sistemidir, fakat gig ekonomisini eski zamanlardaki esnek çalışma sisteminden ayıran en temel farklılık bu ekonominin dijitalleşme ve teknoloji ile destekleniyor olmasıdır. Gig ekonomisinin hızla yaygınlık kazanmasının ardındaki itici güç bahsi geçen yenilikleridir (Degryse, 2016, s. 7). Sanayi devriminden sonra ivme kazanan teknolojik yenilikler artmaya devam etmektedir. Gig ekonomisi de buna paralel olarak her geçen gün büyümektedir (Friedman, 2014, s. 174).

Horowitz, 2011 yılında yayımladığı “Günümüzün Endüstri Devrimi Freelance Çalışma Dalgasıdır” başlıklı yazısında gig ekonomisinin yükselişinden ve öneminden bahsetmektedir. Ona göre, gig ekonomisi devrimden başka bir şey değildir. Horowitz bu yazısında, tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş yapılan neredeyse 100 yılda iş gücünde bu kadar önemli bir değişim görülmediğini ileri sürmektedir. Çalışanların geleneksel işyerini terk etmekte ve kendi başlarına bir profesyonel yaşamı bir araya getirmeyi tercih etmekte olduğunu vurgulamaktadır. 2005 itibarıyla, iş gücünün üçte birinin gig ekonomisine katıldığını ve bu sayının yalnızca son altı yılda arttığını belirtmektedir (Horowitz, 2011). Yayımlar tarihi düşünüldüğünde, gig ekonomisindeki yükselişin o zamanlarda da dikkate değer olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüz teknolojisindeki gelişmeler ile gig ekonomisi söz konusu yükselişini sürdürmektedir (Çiğdem & Koç, 2019, s. 769).

Gig ekonomisinin yükselişinde en büyük unsur teknolojidir, fakat aslında söz konusu yükselişte pek çok faktör rol oynamaktadır. Jamie Woodcock ve Mark Graham birlikte ele aldıkları çalışmada gig ekonomisini şekillendiren dokuz ön koşuldan bahsetmektedir. Bu ön koşulların her birinin teknoloji, toplum, politik ekonomi, küreselleşme veya bunların bir kombinasyonunun altında yatan faktörlerle bağlantılı olduğunu savunmaktadırlar. Söz konusu ön koşullar; platform altyapısı (teknoloji), işin dijital okunabilirliği (teknoloji), toplu bağlantı ve ucuz teknoloji (teknoloji ve sosyal), tüketici tutumları ve tercihler (sosyal), cinsiyetlendirilmiş iş ilişkileri (sosyal), işçiler için / işçilerden esneklik arzusu (sosyal ve politik ekonomi), devlet düzenlemesi (politik ekonomi), işçi gücü

(politik ekonomi) ve küreselleşme ve dış kaynak kullanımınıdır (politik ekonomi ve teknoloji) (Woodcock & Graham, 2020, s. 26).

Günümüzde yaşanan bazı gelişmelerin de gig ekonomisinin yaygınlaşması üzerinde önemli etkileri vardır. Yaşanan ekonomik krizler, pandemiler, iş gücüne duyulan ihtiyacın azalması ve tüm bunlar dolayısıyla artan işsizlik bahsi geçen gelişmelerden bazılarıdır. Örneğın; 2019 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını gig ekonomisinin yaygınlık kazanmasında büyük etkiye sahiptir. Salgın dolayısıyla pek çok iş yeri kapanmış, yine bunların pek çoğuş uzaktan çalışma sistemine geçmiştir. Görüldüğü gibi hangi sebeple olursa olsun, ürün ve faktör piyasalarında değişen koşullar firmaların istihdam ve çalışma koşulları açısından da değişime açık olmasını gerekli kılmaktadır (Kuzgun, 2004, s. 18). Günümüz dünyasında yaşanan gelişmeler ise söz konusu çalışma koşullarının daha esnek ve özerk olmasını gerektirmektedir.

GİG EKONOMİSİ İŞLEYİŞİ

Gig ekonomisi geleneksel çalışma yaşamının aksine geçici veya tek seferlik işlerin geçerli olduğı bir ekonomik sistemi temsil etmektedir. Bu ekonomik sistem serbest bir çalışma biçiminin söz konusu olduğı, çalışanların özerk hareket edebildikleri, çoğuş zaman bir platform aracılığıyla emek arz edip, iş talebinde bulunabildikleri ve çalışma ücretlerini kendilerinin belirleyebildiğı bir yapıdır. Dolayısıyla bu koşullara uyan çoğuş işi gig ekonomisi kapsamında değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Günümüzde geçici veya tek seferlik olarak değerlendirilebilecek çok fazla iş bulunmaktadır. Gig ekonomisi tüm dünyada hızla yayılmaktadır ve bu ekonomide çalışanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Fakat, gig ekonomisinde tam olarak kimlerin çalıştığına ve kimlerin iş arz ettiğine dair verilere erişimin zorluğu işin çoğuş zaman dijital bir platform aracılığı ile gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır (Abraham vd., 2019, s. 359). Araç paylaşım hizmeti için araba kullanımı, evcil hayvan bakımı ve konaklama hizmeti, ev tadilatı, temizlik işleri, yemek ve market alışverişi desteğı, çocuk bakımı, yaşam koçluğu, danışmanlık, mimarlık ve mühendislik hizmetleri, web tasarım desteğı, çevrimiçi diyetisyenlik hizmeti, avukatlık, mevsimlik tarım işçiliğı, fitness eğitimi, özel ders gibi pek çok geçici işin gig ekonomisi kapsamında değerlendirildiğı bilinmektedir.

Emek arz eden ile emek talep edeni bir araya getiren ve işin hızlıca tamamlanmasını sağlayan pek çok aracı platform bulunmaktadır. Bunlardan en popüler ve dolayısıyla en çok kullanıcıya sahip olanları Uber, Task Rabbit, Fiverr, Upwork, Next People Per Hour, Freelancer.Com ve Guru'dur. Türkiye'de ise en çok bilinen platform Armut'tur. Bu platformlara üye olmak için herhangi bir ücret gerekmemektedir. Ücretsiz bir şekilde bahsedilen platformlara üye olabilen çalışanlar, bir kullanıcı profili oluşturmakta, niteliklerini, koşullarını ve almak istediğı ücreti belirlemektedir. Yine bu platformlar aracılığı ile çeşitli işler için

hizmet satın almak isteyen işverenler de bir profil oluşturmakta, işin koşullarını ve vermeye razı olduğu ücreti belirlemektedir. Böylece platformlar aracılığı ile emek arz ve talebi kolaylıkla eşleşmekte ve iş hızlı bir şekilde tamamlanmaktadır.

GİG EKONOMİSİNİN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Özellikle Batı ekonomilerinde her geçen gün daha fazla kişi gig ekonomisi kapsamına dahil olmakta ve serbest çalışmaktadır. Bu durum gig ekonomisinin söz konusu serbest çalışanlara büyük avantajlar sağladığı yönünde bir algı oluşturmaktadır. Fakat, bu durum tartışmaya açıktır. Gig ekonomisi kazan-kazan bir ilişki mi vaat etmektedir; yoksa güçsüz olanın mağdur olduğu, eşitsiz çalışma koşullarının ve ücretlerinin var olduğu yeni bir sömürü düzeni mi inşa etmektedir(?) sorusunun cevabı, ancak söz konusu ekonomi derinlik kazandıkça cevaplanabilecektir. Yine de şunu söylemek mümkündür ki, her ekonomik sistemde olduğu gibi, gig ekonomisinin de sağladığı avantajlar yanında getirdiği bazı dezavantajlar da bulunmaktadır.

Gig Ekonomisinin Avantajları

Gig Ekonomisi, emeğini arz eden çalışanlar ile, kısa süreli bir iş için emek talebinde bulunan işverenleri kolaylıkla ve hızlıca bir araya getirmektedir. Böylece işin hızlı bir şekilde gerçekleşmesiyle işveren ve yaptığı iş karşılığında ücretini alan çalışan aynı anda kazanç elde etmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi gig ekonomisi esnek bir çalışma modelidir ve bu da yine hem işveren hem de çalışan için bir avantajdır. İşveren hangi konuda kiminle çalışacağını herhangi bir sözleşmeye bağlı kalmaksızın seçebilirken; çalışan da hangi işi ne zaman, nerede, hangi ücrete yapacağına karar vermek konusunda bir özerkliğe sahiptir. Oluşumunda büyük oranda teknolojinin rol aldığı gig ekonomisi hem işveren hem çalışana pek çok yeniliği ve kolaylığı da sunmaktadır. İşveren ve çalışan açısından sağladığı ortak faydalar yanında, söz konusu taraflara ayrı ayrı sunduğu avantajlar da bulunmaktadır.

İşverenler gig ekonomisi aracılığı ile kaynaklarını optimum kullanma konusunda önemli avantajlar elde edebilmektedir (Erdoğan & Çiğdem, 2018, ss. 230-231). Serbest zamanlı çalışanlar, bağımsız yüklenici olarak kabul edilmekte ve herhangi bir sosyal sigorta korumasına dahil edilmemektedir. Dolayısıyla bir gig çalışmanı ile iş yapmak işveren açısından büyük bir maliyet avantajı sağlamaktadır (Erol, 2021, s. 106; Investopedia, 2022). İşe alınacak kişinin iş konusunda bütün yeteneğe sahip olmasına gerek olmadan, işveren istediği yeteneğe erişebilmektedir. Çalışanın istenilen yeteneği karşılayamadığı durumda, herhangi bir sözleşme veya bağlayıcılık söz konusu olmadığı için, işveren işi başka bir çalışanla tamamlama kararı alabilmektedir (Investopedia, 2022).

Çalışan açısından bakıldığında, kısa süreli çalışma, bir çalışanın temel gelir kaynağını oluşturabileceği gibi, temel gelir kaynağına ek bir gelir de

sağlayabilmektedir (Sherk, 2016, s. 8). alışan alışma koşullarını bağımsızca belirleyebilmekte ve dolayısıyla elde edeceği gelire de karar verebilmektedir. Herhangi bir bağlayıcılık söz konusu olmadığı için çalışan aynı anda birden fazla işi yerine getirebilmektedir. Yeniliğe açık olmayı gerektiren bu çalışma biçimi sayesinde işi yeri anlayışı neredeyse tamamen değişmiştir. Bir ofis olmadan da çalışmayı mümkün kılan gig ekonomisiyle ofissiz pek çok çalışan işini kolaylıkla tamamlayabilmektedir (Erol, 2021, s. 100). Bu durumun kadınların, engelli bireylerin veya etnik azınlıkların çalışma yaşamına katılımı üzerinde olumlu bir etkisi vardır (Özbilgin & Erbil, 2021, s. 33).

Gig Ekonomisinin Dezavantajları

Gig ekonomisi nispeten yeni bir kavram olduğu için belirsizlikler içeren bir çalışma sistemidir. Gig ekonomisinin avantajları yanında, üzerinde durulması gereken birtakım dezavantajları da vardır. Avantajlarının mı yoksa dezavantajlarının mı daha fazla olduğu tartışmaya açıktır. Fakat özellikle işiiler açısından büyük vaat korkunç bir gerçeklik olduğunu dışünen araştırmacıların sayısı az değildir (Fabo vd., 2017, s. 172). Bu dezavantajların çoğu işi işveren arasındaki güç eşişsizliğinden kaynaklanmakta ve işi aleyhine sonuçlanmaktadır.

Esnek bir çalışma sisteminde geleneksel işi-işveren ilişkisinden bahsetmek zordur. Uzun süreli bir işi anlaşması geçerli olmadığı için söz konusu ilişi önemini kaybetmiştir. İşverenler, bağımsız yüklenici olarak kabul edilen işiilerin istihdamından doğan hiçbir yükümlölükten sorumlu tutulamamaktadır. Gig ekonomisinde çalışanlar birer bağımsız yüklenici veya kendi hesabına çalışanlar olarak nitelendirildiğinden tam zamanlı ve kayıtlı çalışanların sahip olduğu sağlık sigortası, emekli maaşı, yıllık izin, doğum izni, kıdem tazminatı, işişizlik tazminatı gibi pek çok sosyal haktan yoksundur. Böyle bir durum ise işverenler için önemli bir maliyet avantajı oluştururken; esnek çalışma sisteminde çalışanlar açısından büyük bir güvencesizliğe neden olmakta ve işi tamamlanma sürecinde oluşabilecek tüm riskleri çalışana yüklemektedir (iğdem, 2019, s. 188; Erol, 2021, s. 103; Friedman, 2014, s. 172; Stewart & Stanford, 2017, s. 8).

Gig ekonomisinde bir işi çoğu zaman dijital platformlar aracılığı ile gerçekleştirilmesi bu sistem için veri toplanmasını zorlaştırmaktadır. Gig ekonomisi kapsamında kaç kişi çalışıyor, hangi işi yapılıyor, bir çalışan kaç işi birden tamamlıyor, ne kadar gelir elde ediliyor, nasıl bir ücret politikası belirleniyor gibi soruların çoğu cevapsız kalmaktadır. Bu durum bir yandan ekonomide kayıt dışı bir oluşuma, diğer taraftan ise vergileme üzerinde ciddi problemlere yol açmaktadır. Gig ekonomisinde kayıt altına alınamayan pek çok işi bulunması ve bir işi birden fazla kategori içerinde değerlendirilmesi gibi unsurlar adil bir vergi politikasına dair yasal uygulamaların zorunluluğunu ortaya koymaktadır (Ayrangöl, 2019, ss. 135-137).

Aynı anda birden çok işin yapılabilmesi kendi hesabına çalışanlar için bir esneklik sağlamanın yanında büyük bir rekabet unsuru da oluşturmaktadır. Oluşan rekabetin ücretler üzerinde nasıl bir etki yarattığı işin gerekli kıldığı donanımın belirlenmektedir, fakat çoğu zaman bu rekabet ücret düşürücü bir etki yaratmaktadır. Ücretlerin azalması ise, çalışanların temel bir gelir elde edebilmesi ve gelir sürekliliğini sağlaması için daha çok çalışmasını ve daha fazla iş tamamlamasını gerektirmektedir. Gelir sürekliliğinin sağlanması için çalışan sürekli olarak iş takibi yapmalı ve tüm yaşamını buna göre düzenlemelidir. Böyle bir durum da çalışanın yaşam kalitesini olumsuz etkilemekte ve iş/yaşam dengesi üzerinde birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir (Investopedia, 2022).

Geleneksel bir çalışma formunda işçi ve işveren arasında, esnek çalışma sistemine kıyasla, bir bağlılık vardır. Çünkü böyle bir formda iş ilişkisi uzun süreli sözleşmeleri kapsamaktadır, işçi ve işverenin birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışanın hakkını savunması için pek çok yol bulunmaktadır ve sendikalaşma çalışan için haklarını savunmanın en resmi yollarından biridir. Esnek çalışma sisteminde böyle bir durum çoğu zaman söz konusu değildir. İş ilişkilerinin kısa süreli hatta tek seferlik oluşu sendikalaşmayı azaltmaktadır. Sendikalaşmanın azalması çalışanın daha iyi çalışma koşullarından, daha iyi bir ücretten ve bunun gibi pek çok haktan yoksun olmasına yol açabilmektedir.

SONUÇ

Çalışmanın toplumsal boyutu, onu insan yaşamındaki değişimlere bağlı kılmaktadır. Dolayısıyla yaşanan teknolojik ve dijital dönüşüm çalışma biçimi üzerinde büyük değişimlere yol açmaktadır. Sanayi devrimi öncesindeki çalışma biçimi çoğunlukla tarımsal faaliyetlerle sınırlıyken; sanayi devrimiyle seri üretimin ve fabrikaların merkezde olduğu bir biçime evrilmiştir. Sanayi devrimi sonrası ise çalışma biçimi gelenekselden iyice uzaklaşmış ve yeni bir boyut kazanmıştır.

Gig ekonomisi oluşan çalışma biçimlerinin geçerli olduğu ekonomik sistemlerden biridir. Tek seferlik ve kısa süreli işlerin yapıldığı bir ekonomik yapıyı temsil eden bu kavram her geçen gün daha fazla çalışan için gelir kaynağı oluşturmakta ve büyümeye devam etmektedir. Gig ekonomisinin bu denli yükselişinin ardındaki temel faktör teknolojidir, fakat bunun dışında yaşanan ekonomik kriz, pandemi, artan işsizlik gibi pek çok toplumsal değişim bu yeni yapının oluşumuna katkı sağlamıştır.

Gig ekonomisi işçi, işveren ve aracı platformlar olmak üzere üç temel unsur barındırmaktadır. Günümüzde pek çok iş uzaktan ve çevrimiçi bulunabilmekte ve bu şekilde tamamlanabilmektedir. Çoğu zaman ücretsiz üye olunabilen Armut, Freelancer vb. gibi iş bulma platformları aracılığı ile iş arz eden ile iş talep eden bir araya gelmekte ve iş hızlı bir şekilde tamamlanmaktadır. Gig ekonomisinin vaat ettiği esneklik ve yenilik sağladığı avantajların başında

gelmektedir. Fakat, bu esneklik ve özerkliğin kontrol edilemiyor oluşu pek çok dezavantajı da beraberinde getirmektedir. Kayıt dışı istihdam ve vergilendirmede karşılaşılan problemler bu dezavantajlardan bazılarıdır. Dolayısıyla gig ekonomisi ile ilgili atılacak belki de en önemli adım söz konusu ekonomik yapıyı kayıt altına alabilmenin bir yolunu bulmaktır. Gig ekonomisi kapsamında çalışanlar kayıt altına alındığında bu çalışma sistemi ile ilgili pek çok sorun için bir çözüm de kolaylıkla bulunabilecektir. Kayıt altına alınan gig ekonomisi unsurları böylece adil bir vergilemeye tabi tutulabilecektir. Bununla ilgili yapılan birkaç uygulama bulunmasına rağmen, henüz söz konusu çalışanların tamamını kapsayan bir politika uygulamasına rastlanmamıştır. Kayıt dışılık problemi aşıldıktan sonra, mevcut iş hukukunu günümüzün çalışma koşullarına uyarlamak da tüm çalışanlara adil bir çalışma sistemi sunabilmek adına önem taşımaktadır.

Öte yandan gig ekonomisi çalışanlarının bağımsız yüklenici olarak kabul edilmesi ve işin ifası sırasında her türlü sorumluluğun bahsi geçen çalışanlara yüklenmesi, bu ekonomik yapının yeni bir prekarya sınıfı oluşturmakta olduğunu da düşündürmektedir. Nispeten yeni bir ekonomik yapıyı temsil eden gig ekonomisini çalışanlar açısından daha adil bir yapı haline getirmek için sendikal oluşumlar desteklenmeli ve bu çalışanların haklarını arayabileceği yasal bir platform oluşturulmalıdır. Gig çalışanlarının da diğer tam zamanlı çalışanlar gibi bir takım sosyal güvenlik haklarından faydalanması için harekete geçilmelidir. Esnek çalışma biçimlerine dair her türlü hukuksal boşluk doldurulmalı ve bunun bir mağduriyet oluşturması önlenmelidir. Bu yeni çalışma biçimini insan yaşamına yakışır hale getirebilmek için mevcut düşünme kalıplarının dışına çıkmak gerekmektedir. Hızla büyüyen gig ekonomisinin gelecekte düzgün işleyen bir çalışma biçimine sahip olabilmesi bugün atılacak adımlara bağlıdır.

Yazar Katkı Oranları Ve Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir. Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abraham, K. G., Haltiwanger, J., Sandusky, K., & Spletzer, J. (2019). The rise of the gig economy: Fact or fiction? *In AEA Papers and Proceedings*, 357-361.

Acuner, S., & Acuner, E. (2017). Turizmde paylaşım ekonomisi ve vergilendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (12), 188-212.

Adıgüzel, O., & Yüksel, H. (2011). Tarihsel süreçte çalışma kavramı ve bir kırılma noktası olarak sanayi devrimi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48 (553), 69-81.

Aydemir, C., & Genç, S. Y. (2011). Orta çağın sosyoekonomik düzeni: Feodalizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 226-241.

Ayrangöl, Z. (2019). Gig ekonomisinde vergileme. *Vergi Sorunları Dergisi* (368), 135-141.

Cambridge Dictionary (2022) <https://dictionary.cambridge.org/tr/>, (Erişim Tarihi:24.09.2022).

Çiğdem, S. (2019). Endüstri 4.0 ve dijital emek platformlarının insana yakışır iş bağlamında değerlendirilmesi. *Journal of Social Policy Conferences* (77), 157-199.

Çiğdem, S., & Koç, İ. (2019). Dijital platform çalışanları ve yeni örgütlenme modelleri. 10. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi (01-03 Kasım 2019) Bildirileri içerisinde, (s. 767-781). Bandırma.

Degryse, C. (2016). Digitalisation of the economy and its impact on labour markets. *ETUI research paper-working paper*.

Erdoğan, E., & Çiğdem, S. (2018). Gig ekonomisi ve freelance iş gücünün yükselişi: Freelancer.com üzerinden bir değerlendirme. *Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar-II*, 229-261.

Erkan, H. (1994). *Bilgi toplumu ve ekonomik gelişme*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Erol, A. (2021). Dijitalleşme çağında işyerinin değişimi: Sebepleri ve sonuçları. *İnsan ve İnsan*, 8 (30), 97-113.

Fabo, B., Karanovic, J., & Dukova, K. (2017). In search of an adequate European policy response to the platform economy. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 23 (2), 163-175.

Friedman, G. (2014). Workers without employers: Shadow corporations and the rise of the gig economy. *Review of Keynesian Economics*, 2 (2), 171-188.

Graham, M., & Woodcock, J. (2018). Towards a fairer platform economy: Introducing the fairwork foundation. *Alternate Routes* (29), 242-253.

Horowitz, S. (2011). The freelance surge is the industrial revolution of our time. *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/business/archive/2011/09/the-freelance-surge-is-the-industrial-revolution-of-our-time/244229/>, (Erişim tarihi: 22.09.2022).

Investopedia. (2022). Gig Economy. <https://www.investopedia.com/terms/g/gig-economy.asp>, (Erişim tarihi: 23.09.2022).

Kenney, M., & Zysman, J. (2016). The Rise of the platform economy. *Issues in Science and Technology*, 32 (3), 61-69.

Kuzgun, İ. (2004). türkiye’de esnek istihdam biçimlerinin düzenlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 17-31.

Mahiroğulları, A. (2005). Endüstri devrimi sonrasında emeğin istismarını belgeleyen iki eser: Germinal ve dokumacılar. *Istanbul Journal of Sociological Studies* (32), 41-53.

Öcal, F. M., & Altıntaş, K. (2018). Dördüncü sanayi devriminin emek piyasaları üzerindeki olası etkilerinin incelenmesi ve çözüm önerileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8 (15), 2066-2092.

Ören, K., & Hasan, Y. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1 (1), 35-59.

Özbilgin, M., & Erbil, C. (2021). Post-hümanist inovasyon: Gig ekonomi özelinde moto kuryeli teslimat sektörü örneklemleri. *Sosyal Mucit Academic Review*, 2 (1), 22-41.

Sherk, J. (2016). The rise of the “gig” economy: Good for workers and consumers. *The Heritage Foundation*, 1-8.

Sinicki, A. (2019). *Thriving in The Gig Economy*. Bicester, UK: Apress.

Stewart, A., & Stanford, J. (2017). Regulating work in the gig economy: What are the options? *The Economic and Labour Relations Review*, 28 (3), 420-437.

Taş, H. Y. (2018). Dördüncü sanayi devriminin (endüstri 4.0) çalışma hayatına ve istihdama muhtemel etkileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9 (16), 1817-1836.

Woodcock, J., & Graham, M. (2020). *The gig economy: A critical introduction*. UK: Polity.

Yankın, F. B. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde çalışma yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 1-32.